

Wy BEZOCHTEN

GOEDEWAAGEN'S
KONINKLIJKE
PIPEN - EN
AARDEWERKEFABRIEKEN N.V.
TE GOUDA

Naar overdruk uit
„GLAS EN KERAMIEK“

WY BEZOCHTEN

GOEDEWAAGEN'S KONINKLIJKE PIJPEN- EN AARDEWERKFABRIEKEN N. V.

Reeds gedurende vele eeuwen is Gouda, dank zij zijn gunstige ligging aan tal van waterwegen en het voorhanden zijn van rijke kleilagen, een der belangrijkste keramische centra van ons land. Het pottenbakkersambacht, waarschijnlijk bij de komst van de Romeinen in ons land geïntroduceerd, ontwikkelt zich in de middeleeuwen tot een aanzienlijke tak van nijverheid. Omstreeks de helft van de 16e eeuw zijn te Gouda reeds 35 pottenbakkerijen van vrij behoorlijke omvang gevestigd, zodat inderdaad reeds van een industrie kan worden gesproken.

De N.V. Goedewaagen behoort tot de weinigen, die zich, trots alle stormen en tegenspoed, welke ook de Goudse keramische industrie niet gespaard zijn gebleven, staande heeft kunnen houden. Gevestigd in het begin van de 17e eeuw ging zij over van vader op zoon en zo behoort zij thans tot de oudste en meest vooraanstaande Nederlandse fabrieken.

De moeilijkheden beginnen voor Gouda met de 80-jarige oorlog. De Goudse pottenbakkers weten

deze spoedig te boven te komen en nog voor het einde van de 16e eeuw verschijnen hun producten weer op de markt. Wanneer in de Gouden Eeuw het over voldoende contanten beschikkende publiek uit louter zucht naar weelde zijn toevlucht zoekt tot meer luxe producten, ondervindt Gouda van Delft een geduchte concurrentie. Niettemin hebben de Goudse pottenbakkers een middel gevonden om hun ovens in bedrijf te houden: de pijpenmakerij. De pijpenmakers brengen hun pijpen naar de pottenbakkers om ze te laten bakken, waarmede de sluiting van een groot aantal bedrijven wordt voorkomen. Deze industrie maakt spoedig een bloeitijdperk door en daar de keramische nijverheid zich ook binnen betrekkelijk korte tijd weet te herstellen, werkt Gouda zich er weldra bovenop. Deze periode duurt tot aan de Franse tijd, waarna een tijdperk van verval aanbreekt. De in de 19e eeuw aan de dag tredende opleving zet zich geleidelijk voort tot in onze tijd toe. Ongetwijfeld heeft het beroemd geworden plateel veel tot de bekendheid van Gouda bijgedragen.

Zoals wij reeds zeiden, kunnen Goedewaagen's Koninklijke Fabrieken bogen op een eerbiedwaardige staat van dienst. Ongeveer 50 jaar geleden, toen het in de binnenstad enigszins benauwd begon te worden, werd het bedrijf verplaatst naar een terrein buiten de bebouwde kom aan de Gouwe, waar men vrijer kon ademen. De zeer geslaagde luchtfoto geeft hiervan een prachtig beeld.

De productie is zeer veelzijdig. Behalve de vermaarde Goudse pijpen - aan de vervaardiging waarvan wij een afzonderlijk artikel zullen wijden - bestaat zij uit huishoudelijk aardewerk, sieraardewerk, w.o. vele unica, bouwkeramiek, mozaïek, gevelletters en zelfs beelden.

HUISHOUELIJK AARDEWERK

Behoudens een klein aantal artikelen, wordt het huishoudelijk aardewerk op de draaischijf gemaakt. Wat ons allereerst opvalt, is de bijzon-

der aardige vorm der thee- en eetserviezen. Hoewel de borden naar Engels voorbeeld zijn gemaakt, zijn zij toch in een specifiek Hollands genre, reden waarom Goedewaagen's serviezen qua uitvoering en samenstelling door deskundigen als behorende tot de beste van Nederland worden aangemerkt. Een andere bijzonderheid is, dat de gebruiker de samenstelling van zijn servies geheel naar eigen inzicht kan bepalen. De keuze is immers veelal afhankelijk van de grootte van het gezin en dit biedt daarom ontegenzeggelijk een groot voordeel. Ook de in de loop van de tijd door breuk verloren gegane onderdelen kunnen op deze wijze vervangen worden. Behalve de eenvoudige, doch zeer fijne uitvoeringen in effen pastelkleuren en donkerrood, zijn er ook de meer kostbare, uitgevoerd in handbeschildering, zoals b.v. in Pauwmotief en andere décoren. Deze serviezen zijn juweeltjes van keramische kunst. Minder kostbaar, maar niettemin zeer verzorgd, is het décor met de gestyleerde tulp, het zgn. „Olaf" motief.

Al deze producten zijn er een overtuigend bewijs van, dat bij Goedewaagen's Koninklijke Fabrieken alle aandacht wordt besteed aan de vormgeving, getuige ook het feit, dat ten deze ten nauwste wordt samengewerkt met het Instituut Industriële Vormgeving.

SIERAARDEWERK

Tussen de grote verscheidenheid van sierproducten vinden wij de meest unieke uitvoeringen, waarvan wij het Pauw-motief reeds bij het huishoudelijk aardewerk aantreffen. Andere beschilderingen in blauw en wit, zowel als in polychrome zien wij in de monsterkamers aanwezig. Ook de bekende tabakspotten in blauw en wit of in kleuren.

Behalve een aantal kunstenaars, die in vaste dienst bij Goedewaagen's fabrieken zijn, komen er velen gedurende enige tijd in het bedrijf werken, waar zij rustig en ongestoord hun experimenten kunnen uitvoeren. De Directie staat dit gaarne

toe, in de overtuiging, dat een nieuw idee van een kunstenaar soms de vormgeving ten goede kan komen.

Prachtig is de verzameling unica in duizenden-één verschillende uitvoeringen. Niet minder fraai is de collectie wandborden, veelal in blauw, maar ook meerkleurig. De vraag naar deze borden, in het bijzonder met het oog op belangrijke gebeurtenissen, zoals geboorte, huwelijk, jubileum enz., is groot. Ook in de Verenigde Staten van Amerika bestaat een levendige belangstelling voor deze Hollandse producten.

BOUWKERAMIEK

De mooiste afdeling van de bouwkeramiek wordt ongetwijfeld ingenomen door een schitterende collectie mozaïek. Jammer genoeg zijn wij niet in de gelegenheid enige afbeeldingen te tonen, gezien het feit dat mozaïek zich zeer moeilijk laat fotograferen in verband met de grote problemen voor een juiste belichting. Veel panelen in mozaïek worden uitgevoerd voor de schepen, die de verbinding tussen ons land en overzee onderhouden. Een Amerikaan beschouwt het natuurlijk weer anders dan wij nuchtere Nederlanders. Zij wensen het mozaïek ingelijst, om het als schilderij in hun kamer op te hangen. Wij moeten toegeven, dat zo'n schilderij het werkelijk goed „doet" en in elk geval origineel te noemen is.

Een andere vorm van bouwkeramiek zijn de bekende gevelletters voor bankgebouwen, verzekeringsmaatschappijen e.d., bedekt met goudglazuuren.

Er is een afzonderlijke oven voor het bakken van beelden van grote afmetingen. De beelden worden, nadat ze gevormd zijn, voor het bakproces in grote stukken verdeeld, die afzonderlijk tot hoge temperatuur worden verhit, waarna ze weer aan elkaar worden gevoegd.

Goedewaagen's bouwkeramiek kan men o.m. bewonderen op het station van Gouda, Hoek v. Hol-

land, Roosendaal, enz.

MIDDELEEUWSE HEILIGENBEELDJES

Zeer bijzondere producten van Goedewaagen's Koninklijke Fabrieken zijn de uit pijp-aarde gebakken Utrechtse heiligenbeeldjes uit de Middeleeuwen. Aan deze beeldjes is een rijke historie verbonden, die door S. Muller Fz. in een op verzoek van de Firma Goedewaagen bij Koch & Knuttel te Gouda uitgegeven boekje uitvoerig is beschreven. Wij ontlenen hieraan de navolgende bijzonderheden.

De beeldjes waren oorspronkelijk scheppingen van een ambacht, waarvan de betekenis in onze tijd geheel verloren is gegaan. De kunstenaars, die zich met dit ambacht bezighielden, noemden zich beeldendrukkers (vgl. het Duitse Bilderbäcker of Bildermacher). In de 14e eeuw moeten er te Keulen reeds kunstenaars zijn geweest, die „erhabene Bilder druckten" en lid waren van het metse-laarsgilde. In 1466 werd te Utrecht een zekere Peter Dyrcox, „die beelddrucker", als burger van de stad ingeschreven en in 1525 werden de „hiligebackers" te Kampen opgenomen in het St. Lucasgilde. Aan het begin van de 16e eeuw moet dit ambacht, dat toen al verscheidene eeuwen oud was, een vrij grote vlucht hebben genomen en hadden de beeldendrukkers een uitgestrekt arbeidsveld.

Uit later gevonden reliëfs van grote artistieke waarde vermoedt men, dat de beeldjes ge-dienst hebben als sieraad in de woonvertrekken en wellicht ook in kapellen. De eenvoudiger uit pijp-aarde gebakken poppetjes werden gebruikt als vorm voor het bakken van koek op St. Nicolaas en Driekoningen. Tijdens het tijdperk van de Reformatie schijnt het gehele ambacht van de heiligenbakkers, dat nauw verband hield met „Paapsche superstitiën", ten onder te zijn gegaan.

Bij de afbraak van de Utrechtse wallen in 1830 kwamen heel wat beeldjes in min of meer geschonden staat te voorschijn, waaruit men heeft kun-

nen vaststellen, dat deze soort van ambacht zeer veel betekenis gehad moet hebben. De ontdekking van een „Scherbenlager" in 1844 in de Utrechtse wal bij de Tolsteegpoort heeft volkomen duidelijk gemaakt, op welke wijze de beeldjes werden vervaardigd, daar men behalve een groot aantal beeldjes en fragmenten ook een aantal vormen vond, dat in ongeschonden staat verkeerde. De fabricage zelf was vrij eenvoudig. Men gebruikte twee vormen, waarin men de pijpaaarde drukte, de voor- en achterkant van het beeldje bevestigde men daarna aan elkaar, waarna ze tezamen werden gebakken. Het Stedelijk Museum te Utrecht heeft thans een collectie van middeleeuwse heiligenbeeldjes, die, dank zij de gevonden vormen, uit nieuwe pijpaaarde konden worden vervaardigd.

Goedewaagen's Koninklijke Fabrieken nam het initiatief, om, na daartoe van de gemeente Utrecht toestemming te hebben ontvangen, aan de hand van de best bewaarde vormen nieuwe vormen te vervaardigen, waaruit de beeldjes in grote quantiteiten kunnen worden gemaakt. De serie omvat de beeldjes van St. Barbara, St. Cathrien, Petrus en Notre Dame de Foy. Een illustratie toont duidelijk, hoe roerend eenvoudig en toch schoon van vorm de beeldjes zijn; men beschouwe slechts de handen, die het kind omvat hebben en de plooiën van het kleed. Ontegenzeggelijk waren de beeldendrukkers grote kunstenaars. Hun aan ons nagelaten scheppingen, die thans bij de firma Goedewaagen worden vervaardigd, zullen daarom niet beperkt blijven tot die kringen, waar ze als religieus object zullen worden gebruikt, maar ook belangstelling hebben bij hen, die de middeleeuwse kunst beter willen leren verstaan.

DE PIJPFABRICAGE

De vervaardiging van stenen pijpen werd hier- telande in het begin van de 17e eeuw door de Engelsen geïntroduceerd. Omstreeks die tijd was de

pijpmakerij in Engeland, vooral in de havensteden, reeds tot grote bloei gekomen. Wanneer er onder de regering van Jacobus I uitgebreide geloofsvervolgingen plaats vinden, wijken vele Engelsen naar ons land uit, waar zij zich als soldaat aanmelden voor de legers van Prins Maurits. Daar deze „Waardgelders" van de door hen ontvangen soldij geen bokkesprongen konden maken, vervaardigden zij in hun vrije tijd stenen pijpen, die ze naar de pottenbakkers brachten om te laten branden. Hieruit ziet men dus, dat de Goudse pijpmakers niet zelf de pijpen bakten, dit in tegenstelling bijvoorbeeld tot Gorinchem, waar de pijpen in één bedrijf gemaakt en gebrand werden.

De vorm der pijpen heeft in de loop der jaren een aanmerkelijke verandering ondergaan. Daar de tabak aan het begin van de 17e eeuw schaars en kostbaar was, waren de pijpekoppen klein. Eerst toen de tabak minder duur werd, groeiden de koppen. De stelen waren in verband met de gebruikte kleisoort vrij dik, doch aan het einde van genoemde eeuw was men door de toepassing van betere kleisoorten in staat dunnere stelen te maken. De prachtige, lange „Gouwenaar" deed in het jaar 1730 zijn intrede en wist zich tot aan het einde van de 18e eeuw te handhaven. Enorm grote „koppen" verschenen vooral in de 19e eeuw.

Goedewaagen's Koninklijke Fabrieken behoren tot de weinige bedrijven te Gouda, waar thans nog stenen pijpen in belangrijke hoeveelheden worden vervaardigd. Uiteraard is het karakter van het product wel sterk gewijzigd. Was de stenen pijp in vroeger jaren een onmisbaar gereedschap voor de roker, thans is zij meer voor de fijnproever; een typisch Nederlands artikel, dat zowel in binnen- als in buitenland zeer gewild is. Een gemoderniseerde stenen pijp wordt voorzien van een gummi of imitatie barnsteen mondstuk. Deze laatste zijn zeer in trek als gegla- zuurde doorroker. Eveneens de Baronite-pijpen, dit zijn zeer gezochte dubbelwandige droogrokers.

Zeer vele in het bezit van Goedewaagen's fabrieken zijnde vormen dateren uit de tijd, waarin de pijpenindustrie haar hoogtepunt beleefde. Ze zijn prachtig om te zien; uitgevoerd in koper zijn zij schitterende staaltjes van handwerkskunst. Bijzonder mooi zijn de pijpen, die de beeltenis dragen van bekende persoonlijkheden uit de loop der eeuwen.

Er zijn ook vele vormen, die er op wijzen, dat in vroeger eeuwen dikwijls pijpen werden gemaakt met politieke strekking, zoals de pijp, gewijd aan de inneming van Den Briel, de zeer lange bijzonder mooie pijp met het wapen van Engeland uit de tijd toen Prins Willem III tot Koning van Engeland werd uitgeroepen. Het typische pijpje met afbeeldingen van Willem V en Willemijntje, werd door aanhangers van Willem V gerookt om hun gezindheid voor het huis van Oranje te tonen tegen het verbod in van de overheid van toen, iets dat wij zo goed kunnen aanvoelen, nu wij zo kort geleden de Duitse bezetting hebben medegemaakt.

Zowel in de toonzalen der fabriek als in het alleraardigste pijpenmuseum „De Moriaan” valt veel op dit gebied te bewonderen. Het feit, dat de pijpenindustrie van Engelse origine is, kan men nog dagelijks constateren aan de in deze industrie gebruikte vaktermen. Zo spreekt men van „wire” (het ijzerdraadje in de steel, vóór het bakproces, om kromtrekken te voorkomen), „tremmen” (vgl. „to trim”, het netjes afwerken) en van „to cast” (de arbeiders maken hiervan „kasten”).

Mag dan de pijpenindustrie lang niet meer die betekenis hebben, die zij in de 17e en 18e eeuw had, toch verdient zij ten volle onze belangstelling. Ten eerste uit een oogpunt van traditie, want de vervaardiging der pijpen geschiedt bij de firma Goedewaagen nagenoeg op dezelfde wijze als in de 17e eeuw. Ten tweede, omdat de Goudse pijp een belangrijke „deviezen-brenger” is geworden.